

Razmišljanje o podravskoj ornamentici

Ornament zauzima vrlo važno mjesto u likovnom govoru Podravaca. Nije ni ilustracija, a niti je narativni prikaz. Elementi ornamenta nose u sebi različita simbolička značenja. Premda nije jedini način likovnog izraza kao u nekim krajevima, ipak ima nezamjenjivo značenje u sveukupnom narodnom likovnom stvaralaštvu Podravaca. Podrijetlo pučke ornamentike je različite naravi: mitološko, kršćansko, istočno (odnosno Tursko), urbano ili koje drugo.

Vrlo je česti biljni i geometrijski ukras, dok životinjskoga gotovo i nema, osim prikaza stiliziranih životinja, ponajčešće ptica.

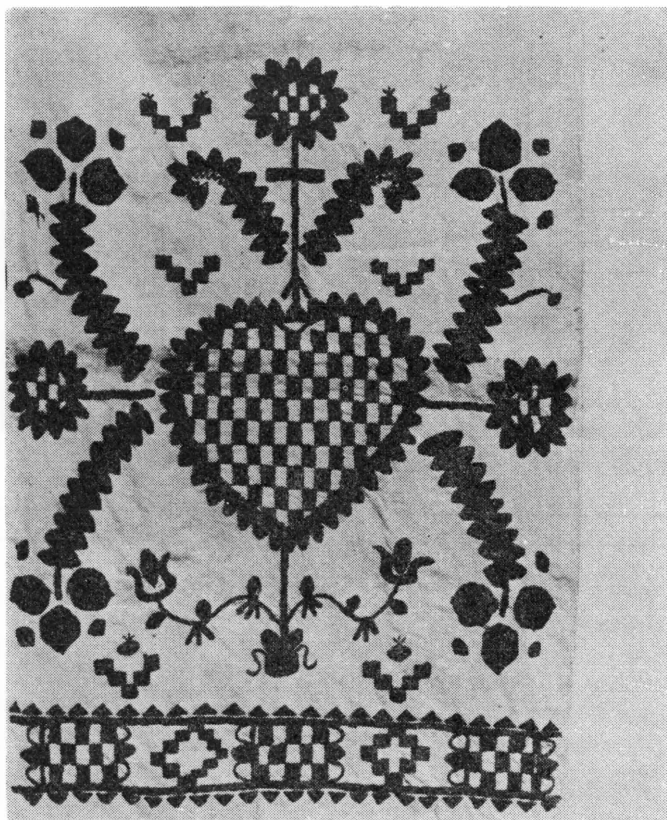
O podrijetlu ornamenata postoje posve različita mišljenja. Neki znanstvenici drže da se ornament razvio pod utjecajem tehnike rada, izazvan materijalom, a postoji i mišljenje o dubokoj povezanosti mišljenja i osjećaja s nastankom ornamenta. Neki pak smatraju da je ornament nastao kao simbol određenih pojava.

O simbolici ornamenata postoje mnoge studije i opsežna literatura, ali ne postoje čvrsti dokazi o postanku, razvoju, migracijama i utjecajima. Ukrašavanje ornamentom je nesagledivo, a vezano je uz minule i postojeće kulture, narode i etničke skupine u čitavom svijetu. Poticano je raznim običajima, obredima i vjerama.

Podravska ornamentika svakako ima sveze s mnogim i dalekim uzorima i poticajima, pa zbog tih činjenica ne možemo nikada sa sigurnošću ustvrditi za neki ukras što znači i gdje mu je izvorište. Ipak po stilskim oznakama može se s dostatnom sigurnošću prepoznati rad podravskog majstora, koji je svojom rukom i svojim osjećajem unio u ukras domaće ozračje.

Predmet ukrašavanja u Podravini je i drvenarija. To je ornamentika vrlo stara i bogata, obiluje mnoštvom motiva i simbola, a veliko je umijeće vidljivo na preslicama, o kojima je već bilo govora. Odjeća podravskog puka bila je siromašna ornamentom, t. j. nije ukrašavana osim tradicionalnim tkanjem vrlo starog podrijetla. To su prebori i dupljanje kao i kombinacija raznih materijala koja je polučivala najrazličitije teksturalne vrijednosti. Ukinuće kmetstva (1848.) i raspadom zadružnog načina privređivanja (oko 1870.) seljak je upućen na individualnu proizvodnju. Naravno je da je svako od mnoštva usitnjenih gospodarstava moralo za vlastite potrebe organizirati proizvodnju platna sa svim strojevima i pomagalima, koja prate takvo stvaralaštvo, što nije bilo moguće onako kao u zadrugi, a to se odrazilo na kakvoću proizvoda. To je pak počela nadomještati manufakturna proizvodnja, a time dolaze i utjecaji gradske kulture, što je potaklo nove uvezene tehnike (našivavanje, toledo, rišelje, heklanje, šljanje, štrikanje itd.).

U to je doba bilo starih ljudi koji su znali tumačiti značenje pojedinih ukrasnih elemenata, ali je to znanje nestalo iz svijesti kasnijih naraštaja. Produkcija ornamenata koji vuku podrijetlo iz mitološkog doba, kada su u vjerovanju postojali kultovi pojedinih životinja, doprla je i do naših dana. Poznato je da se i danas u nekim krajevima gaji kult kućne zmije, čuvarice ognjišta, te da je njezina uloga u kući posve naravna; pridaje joj se mnogo veća važnost nego što je njezina korist od ulova miševa i čišćenja kuće od ine gamadi. Motiv zmije u ornamentici očituje se vijugavom

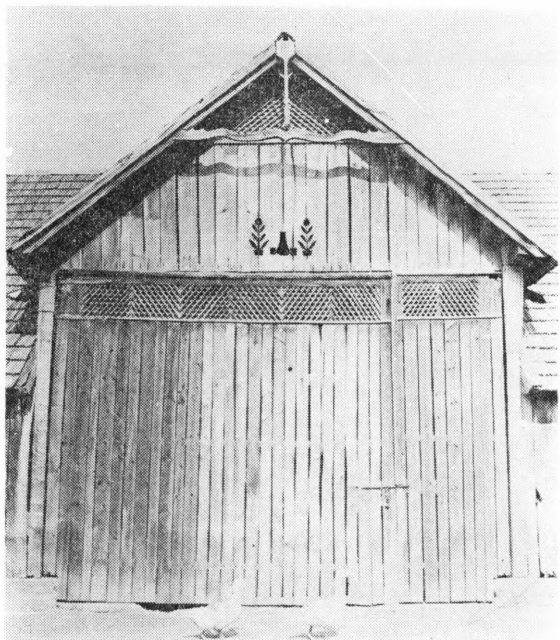

Našiveni ručnik iz Peteranca

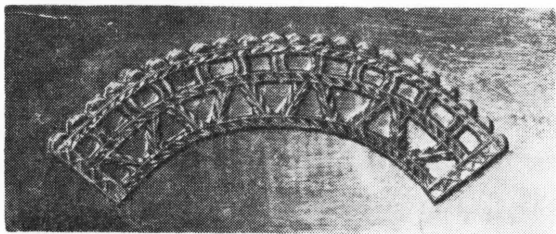
Preslica iz Đurđevca izrađena 1922. godine, ukrašena biljnim ornamentom rezbarenjem, koje je kasnije ispunjeno crvenim voskom

ili krivudavom linijom ili pak nizovima trokutića. Taj ukras nije rijedak na preslicama, štapovima, naredima i ostalom drvenom rukotvorju. Cvijet simbolizira djevojku, cvijet u vazi mladu ženu, jelen mladića ili hitrost, labud predstavlja kraljicu ili veliku gospodu, pila snagu, guska glasnika, češalj čistoću, kvadrat kuću, cvijeće i grane mladost, bepke simboliziraju rađanje zdrave djece, kokoš, pjetao i patka dobro stojeće gazdinstvo (keramički pjetlovi na krovovima kuća), konjanik snagu, a lovac smjelost.

Paun je vrlo često ornamentalni motiv posebno u vezilačkom ukrašavanju. Domo-

Štagalj u Novigradu Podravskom ukrašen rezbarijom i letvicama

Drveni licitarski kalup iz Ludbrega koji je služio za otiskivanje ornamenta na proizvodima od voska (snimio: Dražen Pocek)

vina mu je Cejlon i Indija. Paunova egzotičnost osvaja ponajprije Sredozemlje, iz Kartage dolazi u Rim, a odatle se širi dalje po cijeloj Europi. Kršćanstvo ga smatra simbolom uskrsnuća. Zbog svoje mistične ljepote i egzotičnosti svuda je tretiran kao ukras. Vrtovi kraljeva i velikaša njegova su obitavališta. U današnje vrijeme gaje ga i neki Podravci (Selnica) kao iznimnu pticu. Našao je svoje mjesto i u književnosti, u narodnim običajima i igrama (igra uz pjevanje »Paun pase«) i u pučkom pjesništvu.

Svastika je često primjenjen ures na pisanicama i drvenom rukotvorju. Vezana je uz svetkovinu sunca, a neki misle da je simbol rode u letu što je opet povezano s plodnošću i urodom. Svastika je inače posve slična jednom znaku iz alfabeta prastarog germanskog pisma runa koje je nastalo i bilo u upotrebi početkom naše ere, pa je zato Hitler uzeo svastiku za simbol nacističkog pokreta po čemu je taj znak postao omražen. Svastika se, međutim, javlja u nekih naroda Azije kao simbol sreće od prapovijesnih vremena u tisućama inačica, sve do rozete. Nalazimo je i kod svih balkanskih naroda i u cijeloj Europi kao obavezni ukras pisanica, ali i različitih rukotvorina. Triksl je sličan svastiki ali ima tri kraka, a simbolizira pijetla koji je znamen blagostanja.

Poslije mitološkog razdoblja dolazi do velikog utjecaja kršćanstvo koje donosi novu simboliku. No ona je još dugo, sve do naših dana, pomiješana s mitološkim znamenima. U kršćanskoj ornamentici prevladava križ kao temeljni simbol, a nalazimo i razne guje i zmajevе kao znamen zla; trokut namenuje božje oko, on je simbol boga. Zatim nalazimo salamonovu zvijezdu, kalež, zvijezdice, golubove s grančicama, jabuku s križem ili s grančicom i cvijećem itd. U drvene predmete urezuje se zvijezda, rozeta, a vidimo ih na zipki, tramu, vratima, naredu, jarmu, a i na preslicama. U ovom periodu naročito se razvija biljni ornament. Gaji se više tkalačka nego vezilačka tehnika ukrašavanja. Najvažnija je tehnika prebori koja je najstarija paleobalkanska tehnika ukrašavanja platna.

Tursko razdoblje donosi znatne orijentalne utjecaje. Tadašnji ornament vrví motivima ptica, golubica, sova, riba, soldata i pa-

Moderno ukrašeni koš obitelji Ivan Zubanović u Virju (snimio: V. Česi)

ša. Sve je stilizirano. Naročito je razvijen geometrijski ornament.

Kako je već rečeno širenje tvorničke tekstilne robe kao i promjena gospodarskih prilika, t. j. raspad zadružnog načina gospodarenja, svakako utječe, među ostalim, i na razvoj ornamentike. Počinje oponašanje gradskih kultura.

Događaju se velike pogreške kada se narodnim motivima pokušavaju ukrasiti moderni predmeti i kada se pokušava na narodni način proizvoditi i ukrašavati tekstil. I obratno, kada se modernim ornamentom pokušava ukrasiti izvorna seljačka umjetnost. U školsko obrazovanje uvodio se ručni rad. Učitelj tog predmeta donosi gotove uzorke, proizvod tko zna čije kulture, pa ih se učenici, ženski dio, moraju strogo pridržavati. Dakle, umjetno nametnuta tematika i uzorci. Slično se događalo s izradbom crkvenog ruha, pri čemu je prvenstveno poštivan diktat ukusa uglednih učitelja ručnog rada i crkvene hijerarhije. Ukrašavalo se stranim motivima, što je zapravo vrlo daleko od izvornog ukusa podravske puka. Na taj način se rađao, a i danas se u najviše slučajeva rađa kič. Jednaku štetu nanio je toj produkciji diktat tržišta te nezasićenje ambicije pojedinih trgovaca i tvorničara.

Svaki materijal je pogodan za ukrašavanje, a posebno drvo i platno o čemu je do sada uglavnom bilo riječi. Papir je također, kao materijal, pogodan za ukrašavanje raznolikim savijanjem i prošupljivanjem. Žene su od njega pravile ukrasne predmete u svom stambenom prostoru. Koristile su ih za prekrivanje polica, ukrašavanje zrcala, slika i raspela, zdeljnaka i ormara. I slama je u Podravini materijal iz kojega se izrađuju razni uresi: prstenje, viseći ukrasi, lampaši i lampioni, šeširi, pletenice i košarica.

Pravo izvorno podravsko rukotvorje, ukrašeno ornamentikom, ponegdje leži zaboravljeno na tavanima u gdje kojoj zabačenoj škrinji. Nešto se tog materijala nalazi u muzejima, a nešto su spasili i sakupljači. Nažalost, mnogo vrijednih uzoraka otuđili su preprodavači ili odnijeli stranci.

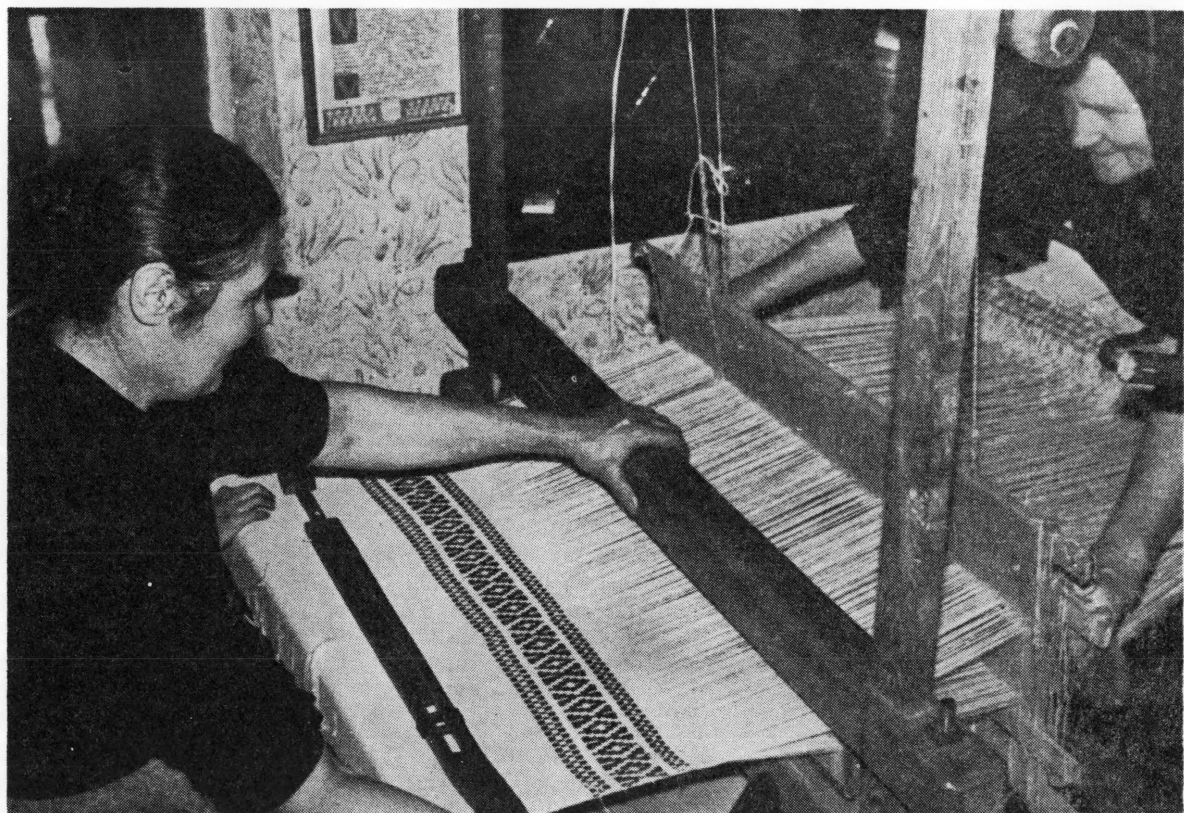
Trebalo je davno pokušati poslušati stručnjake koji preporučuju spašavanje onoga što predstavlja pravu narodnu umjetničku vrijednost.

Čudesna ljepota ornamenta i maštovitost njihovih stvaralaca, obuzimala je svakog gledatelja. U svakom trenutku svoje svakidašnjice nastojao je naš predak oplemeniti svoj okoliš i sve ono čime se želi ukrašiti. To je želja da uljepša život i da svima pruži osjećaj ugone. Za ukrašavanje je bio prikladan svaki materijal. To je ovisilo o okolnostima, mašti i stvaralačkim mogućnostima pojedinaca, a zatim i o načinu življenja, o običajima i, konačno, o estetskom poimanju žitelja.

U močvarnim predjelima ili berekima i uz Dravu raste slami slična biljka sit, setinec ili sitinec, kako ga zove narod. Od nje ga u ljetnim danima pastiri pletu različite predmete za zabavu, race, stolčece, kozolce, pa čak kape i druge predmete. Pletarska vještina vrlo je koristila starim Podravicima koji su od različitih materijala i u različitim prigodama pletli mnoštvo predmeta za svakidašnju uporabu. Spomenimo košare, koševе, siceve, plotove, različite korbače i bičke. U Gradu se razvila razgranata košaračka djelatnost. Stare su kuće imale u svojoj osnovi pleter bez kojega se ne može zamisliti gradnja nekadašnjih građevina.

I perje se koristilo za izradu ukrasnih predmeta, maski i plašila, ali u manjoj mjeri. Koristilo se i za imitaciju cvijeća, što danas, nažalost, zamjenjuje plastika.

Do dana današnjega cvijeće je kao ukras nezamjenjivo u oplemenjivanju čovjekovog okoliša. Praljepota tog nezamjenjivog dara prirode zarobljavala je čovjekovu pozornost u Podravlju od pamtivjeka do danas. Cvijeća ima u polju, vrtovima i cvijetnjacima, na prozorima u dvorištima i ulazima u kuće; ono prati čovjeka posvuda. Još od poganskih vremena, pri obredima i svetkovinama proljetnog boga Svaroga, sve je bilo u znaku cvijeća. O Ivanjskim krijesovima kitili su se rogovi krava cvijećem, a i današnje svetkovine i slavlja nezamislive su bez cvijeća. Cvijeće je u čovjekovoj blizini kod rođenja, u svatovima, kao i na svakidašnjem poslu. Njime kitimo odar i grob. Pa ipak, čini se da ga je premalo i da bi trebalo čovjekov prostor pretvoriti u vizuelnu svečanost punu cvijeća. Cvijeće treba posaditi tamo gdje su današnja smetišta, u selima i u gradovima, svuda gdje čovjek živi i radi.

Marija Bušić i Marija Godina iz Virja ukrašuju tkaninu tehnikom »na prebore« s crvenim koncem, tkanjem na tkalačkom stanu, naredu

Literatura

- Milovan Gavazzi: Kulturna analiza etnografije Hrvata, Narodna starina, Zagreb, 1928, br. 16 i 17
- Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, knjiga I. — IV. Zagreb 1935. — 1938.
- Leksikon Minerva, Zagreb 1936.
- Marijana Gušić: Podravske pisanice, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, Koprivnica 1946.
- Enciklopedija likovnih umjetnosti I — IV, Zagreb, 1959. — 1966.
- Leksikon JLZ, Zagreb, 1974.
- Milovan Gavazzi: Svastika i nezin ornamentalni razvoj na uskršnim jajima na Balkanu

Kus Nikolajev — Mirko: Seljačka ornamentika, Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, knjiga I. Zagreb 1935.

Izvori:

- Zbirka i knjižnica Muzeja grada Koprivnice
- Školska zbirka narodnih rukotvorina u Virju
- Zbirka pučkih rukotvorina Podravske Seosveta, vlasnik Željko Kovačić
- Josip Turković: Neobjavljeni zapisi i bilješke, zbirka pučkih rukotvorina iz Podravine
- Zavičajni muzej u Kalinovcu
- Školska zbirka narodnih rukotvorina u Prugovcu, sabrao Đuro Babić
- Etnografski muzej Zagreb